

Spirit of Bosnia / Duh Bosne

An International, Interdisciplinary, Bilingual, Online Journal
Me?unarodni, interdisciplinarni, dvojezi?ni, online ?asopis

Arebica u Bosni – Kratke Crtice i Jedan Osvrt: Iz Riznice Bosanskog Autenti?nog Sinkretizma

Adnan Tufek?i?

Arebica je naziv za arapsko pismo prilago?eno glasovnom sistemu bosanskog i drugih slavenskih jezika i povezuje se za bosanskom alhamijado knji?evnosti. Ona se po?ela razvijati od samog dolaska Osmanlija u Bosnu i predstavljala je te?nju bosanskog naroda da piše i ?ita na svome materinskom jeziku. Taj jezik se uvijek nazivao bosanski bez obzira na razli?ita pisma (bosan?ica, arebica, latinica, ?irilica) koja su u pojedinim razdobljima, pojedina?no i/ili naporedo, koristili njegovi govornici. O tome Rizvi? (1999, 28) ka?e sljede?e:

Iz dvojnosti pisma, bosan?ice i arebice, vidi se da se bosanski jezik za Bosanske Muslimane nije postavljao u to doba kao problem *govora*, jer su oni s njime bili ro?eni, njime govorili i na njemu pisali, bosan?icom ali još više arebicom, ve? se postavljao problem pisma, tiskanja i ?itanja, s kojim ?e oni u?i u razdoblje svoga preporoda... U tom pogledu je rukopisna a osobito štamparska arebica kao muslimansko pismo za bosanski jezik Bosanskih Muslimana predstavljala zna?ajnu prelaznu etapu pismenosti i kulture.

Arebica je u Bosni doživjela brojne transformacije koje su se odnosile na na?in prilago?avanja arapskih grafema fonetskoj strukturi bosanskoga jezika.¹ Dakle, po dolasku Osmanlija na podru?je Bosne po?inje bogato stvaralaštvo bosanskih ljudi na arapskom, turskom i perzijskom jeziku.² U okviru ovog stvaralaštva nastala su nau?na i knji?evna djela koja su njihovi autori ?esto potpisivali sa *bosnevi* (bosanac) ili *sekalib* (slaven). Me?utim, istovremeno s tim rasla je potreba i želja da se piše i na bosanskom jeziku pa se po?elo stvarati pismo od arapskih i perzijskih harfova (slova), koje bi se koristilo za realizaciju ove potrebe i želje. Kako se pismo arebica vidno razlikuje od fonetske strukture bosanskog jezika, nastaju pokušaji njegovog prilago?avanja. Na ovome je dosta uradio Omer Humo, a kona?an oblik daje ovom pismu Džemaluddin ?auševi?. Potrebno je ovdje naglasiti da je ovaj oblik arebice ?iji je autor ?auševi? po?esto nazivan (a još i danas se ponegdje naziva) i „*matuficom*“, „*matufova?om*“ kao i *mektebicom*. Ova prva dva odre?enja arebice predstavljaju pogrdan naziv za ovo pismo i prije svega se vežu za napade na ?auševi?a. Stoga, ovo pismo treba zvati njegovim pravim imenom *arebica* a nazive *matufica* ili *matufova?a* treba razumijevati kao pogrešne nazive. U nastavku ?emo se još osvrnuti na neopravdano nazivanje ovoga pisma *matuficom* ili *matufova?om*.

Alhamijado književnost koja je pisana arebicom osobit je bosanski kulturološki fenomen koji izaziva posebnu pažnju. Osim toga, značajno je bilo i nastojanje da se udžbenici za vjersko podučavanje pišu na bosanskom jeziku.³ U ovom kontekstu posebno se može izdvojiti nekoliko stvaralaca, kao što su Muhamed Uskufi, Abdulah Bošnjak, Muhamed Erdeljac, Hasan Kaimija, Osman Šugli Ilhamija (Abdulvehab Ilhami), Fejzo – softa, Ehem ?ati?, Omer Hazim Humo, Ahmed Aršinovi? Zirai, Hamza Sulejman Puzi?, Abdulah Bjelavac, Muharemaga Dizdarevi? (Muhamed Ruždi) i drugi. Na arebici je pisala i, kako to isti?e Lamija Hadžiosmanovi? (1971)

„prva bosanska pjesnikinja muslimanka“, Umihana ?avidina Sevda.⁴ Ona, dakle, piše svoje pjesme arapskim pismom a na bosanskom jeziku. To zna?i da je ona poznavala jedan oblik arebice. Njen život se završava iste godine kada se ra?a ?auševi? (1870). Taj podatak je važan jer je Umihana pisala arapskim pismom a na svom jeziku dosta prije kona?nog uobli?avanja arebice od strane ?auševi?a, onakve kakva se ona zadržala i do danas. Spominjanje svih ovih književnika u ovom radu nema za cilj nikakvo posebno razvi?anje alhamijado književnosti. To nadilazi namjere rada, a svakako i mogu?nosti i sposobnosti njegovog autora. Mišljenja smo da je bilo potrebno da se šturim prisje?anjem na stvaralaštvo mislilaca, pjesnika i književnika na bosanskom jeziku a arapskim pismom (arebicom) ukaže na zna?aj javljanja ovog pisma u kulturnoj historiji Bosne i u kontekstu autenti?nog bosanskog sinkretizma, kao i na to da je neobi?no što se to pismo danas, kao i neko? u vrijeme ?auševi?a, na svojevrsan na?in omalovažava daju?i mu drugi naziv „*matufica*“ ili „*matufova?a*.“ Naime, ovaj naziv je izveden iz turske rije?i *matuh* ili *matuf* koja ima zna?enje *senilan*, *poblesavio*, *ostarjeli*, *zaboravni*.⁵ Ovakvim imenovanjem arebice (kao ne?ega što je kreacija ?ovjeka koji je senilan, poblesavio ili zaboravan) od strane onih koji su je tako nazivali htjela su se omalovažiti ?auševi?eva nastojanja u reformiranju arebice i njenom pojednostavljenju kako bi ona bila prijem?iva za korištenje od strane što ve?eg broja ljudi posebice u podru?ju vjerskog obrazovanja.⁶

Na taj na?in arebica je predstavljala, kako je to ve? spomenuto na po?etku ovoga rada, veoma zna?ajnu „prelaznu etapu pismenosti i kulture.“ Naime, dolaskom Austro-Ugarske uprave u Bosnu veliki broj ljudi je zbog nepoznavanja latinice bio smatran nepismenim, do?im su oni veoma uspješno pisali i ?itali na svom jeziku ali pismom arebicom. ?auševi?eva forma arebice za njih je utrla put i drugim pismima (latinica, ?irilica). Rad Džemaludina ?auševi?a je, dakle, pored brojnih odobravanja tako?er i napadan i ismijavan. Dio otpora njegovom radu jeste korištenje pogrđnih naziva za arebicu „*matufica*“ ili „*matufova?a*“. Nažalost, i kod savremenih autora koji pišu o arebici susre?emo ove nazive kao zamjenu za naziv arebica, a tako?er se javlja i potpuno izjedna?avanje ovih naziva. Da to ne bi trebalo biti tako govore i sljede?e kra?e teze, koje ujedno predstavljaju i sažimaju?e crtice:

- I pored vrlo bogatog i zna?ajnog stvaralaštva na orijentalnim jezicima, stalno se javlja potreba kod doma?ih književnika i pjesnika da stvaraju djela na svom bosanskom jeziku.
- Još u XV stolje?u javljaju se autorska djela pisana arapskim pismom, turskim (tj. osmanskim turskim) i perzijskim pismom, a na bosanskom jeziku. Taj jezik dobiva naziv *lisani bosnevi* (bosanski jezik), a pismo se naziva arebica.
- Uz pojavu arebice veže se i pojava alhamijado književnosti koja je zna?ajna i zbog njene uloge u o?uivanju jezika i identiteta bosanskog naroda u okvirima Osmanskog carstva.
- Alhamijado književnost je bila vrlo rasprostranjena i popularna u svim krajevima Bosne i postojao je zna?ajan broj autora koji su stvarali djela na arebici.
- Arebica je vremenom mijenjala svoj oblik (od autora do autora), ali je uvijek zadržavala svoj naziv arebica, bez obzira na koji na?in je neki od tih autora prilago?avao pismo orijentalnih jezika fonetskoj strukturi našeg jezika.

- Zahvaljujući arabcima počinju se javljati i prve žene pjesnici koje nisu poznavale orijentalne jezike, ali su pisale na svom jeziku.
- Štampanje vjeronaučnih udžbenika različitim oblicima arabice omogućilo je obrazovanje velikog broja mladih.
- Konačan oblik arabice utvrđuje Džemaludin Ćaušević, poslije čega dolazi do izdavanja velikog broja knjiga i listova na arabcima, koji se kasnije počinju štampati na latinici.
- Bez obzira u kojem su periodu bila pisana djela na arabcima i bez obzira kakav je bio njen oblik uvijek su se ili sami autori ili mnogi istraživači koji su se bavili ovim pitanjem izjašnjavali da se ovo pismo zove arabica. Nigdje nije zabilježen drugi naziv, osim na onim mjestima gdje se govori o napadima na Ćauševića.

Arabica je u jednom dugom kontinuitetu našla svoje mjesto i bitna je njena uloga u razvoju i opstajanju bosanskoga jezika, jezika bosanskog naroda. Ona je također i vrijedna reifikacija autentičnog bosanskog sinkretizma.

L i t e r a t u r a

Bajrektarević, F. (1962) *Dubrovačka arabica*, Beograd

Brdar, M. (1985) *Reforma osnovnog muslimanskog školstva u Bosni i Hercegovini*, Islamska misao, Br. VII (83), Sarajevo.

Doubt, K. & Tufekčić, A. (2018). *Ethnic and National Identity in Bosnia and Hercegovina: Kinship and Solidarity in a Polyethnic Society*. Lanham.

Hadžijahić, M (1990) *Od tradicije do identiteta*, Zagreb

Hadžiosmanović, L (1971) *Umihana Ćavidina-prva bosanska pjesnikinja muslimanka*, Glasnik VIS-a, 11-12: 655-657, Sarajevo.

Handžić, M. (1934) *Književni rad bosanskohercegovačkih muslimana*, Sarajevo.

Hasan, I. (1980) *Danteovski motiv u jednoj muslimanskoj pjesmi*, Glasnik VIS-a, 5: 303, Sarajevo.

Huković, S, Kasumović, A., Smailović, I. (1990) *Muhamed Hevai Uskufi*, Tuzla.

Kemura, I. (1969) *Prva štampana knjiga arabicom na našem jeziku*, Glasnik VIS-a, 5-6: 208-223, Sarajevo.

Muftić, T. (1969) *O arabcima i njenom pravopisu*, Prilozi za orijentalnu filologiju sv. XIV – XV, 101-102, Sarajevo.

Rizvić, M. (1996) *Bosna i Bošnjaci jezik i pismo*, Sarajevo.

Sokolović, A. O. (1959) *Pregled štampanih djela na srpskohrvatskom jeziku muslimana BiH 1878-1948*, Sarajevo.

Škaljić, A. (1989) *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Sarajevo

Traljić, M. (1976) *Hadži Mehmed Džemaludin Ćaušević*, Glasnik VIS-a, 5: 221-225, Sarajevo.

Notes

1. Više o fazama razvoja arebice vidjeti u: Muftić, T. (1969) *O arebici i njenom pravopisu*, Prilozi za orijentalnu filologiju sv. XIV – XV, Sarajevo. ?
2. Vidjeti više u: Nametak, F. (1989) *Pregled književnog stvaranja bosansko-hercegovačkih muslimana na turskom jeziku*, Sarajevo.; Ljubović, A., Grozdanić, S. (1995) *Prozna književnost Bosne i Hercegovine na orijentalnim jezicima*, Sarajevo. ?
3. O ovome vidjeti detaljnije u: Hasan, I. (1980) *Danteovski motiv u jednoj muslimanskoj pjesmi*, Glasnik VIS-a, 5: 303, Sarajevo; Huković, S, Kasumović, A., Smailović, I. (1990) *Muhamed Hevai Uskufi*, Tuzla; Kemura, I. (1969) *Prva štampana knjiga arebicom na našem jeziku*, Glasnik VIS-a, br. 5-6, str. 208-223, Sarajevo; Sokolović, A. O. (1959) *Pregled štampanih djela na srpskohrvatskom jeziku muslimana BiH od 1878-1948*; Handžić, M. (1934) *Književni rad bosanskohercegovačkih muslimana*, Sarajevo; Bajrektarević, F. (1962) *Dubrovačka arebica*, Beograd. ?
4. Hadžiosmanović, L (1971) *Umihana ?uvidina-prva bosanska pjesnikinja muslimanka*, Glasnik VIS-a, 11-12: 655-657, Sarajevo. ?
5. Škaljić, A. (1989) *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, str. 449, Sarajevo. ?
6. Vidjeti više u: Brdar, M. (1985) *Reforma osnovnog muslimanskog školstva u Bosni i Hercegovini*, Islamska misao, VII (83), Sarajevo; Traljić, M. (1976) *Hadži Mehmed Džemaludin ?aušević*, Glasnik VIS-a, 5: 221-225, Sarajevo; Hadžijahić, M. (1990) *Od tradicije do identiteta*, Zagreb. ?

The preceding text is copyright of the author and/or translator and is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported License.